

ข้อคิดเชิงวิเคราะห์ บทสรุป และข้อเสนอแนะ

ฐานความคิดของพระราชพิธี

ในบทที่ 2 ถึง บทที่ 4 ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า พระราชพิธีมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยไร้เหตุผล พระราชพิธีนี้แฝงไปด้วยความคิดและความหมายอยู่เสมอ ความคิดที่อยู่ในพระราชพิธีนั้นย่อมมีสาเหตุ มีที่มา และมีวัตถุประสงค์ ซึ่งวัตถุประสงค์ของฐานความคิดนี้ได้สะท้อนเป้าหมายของพระราชพิธีอย่างชัดเจน และเป้าหมายของพระราชพิธี ก็เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์โดยปริยาย

ฐานความคิดของพระราชพิธี สามารถจัดกลุ่มได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. ฐานความคิดทางศาสนา
2. ฐานความคิดทางเศรษฐกิจ
3. ฐานความคิดทางการเมืองการปกครอง

1. ฐานความคิดทางศาสนา

พระราชพิธีส่วนใหญ่มีฐานความคิดมาจากศาสนา เนื่องจากความคิดทางการเมืองไทยนั้นมีรากฐานมาจากพุทธศาสนามากที่สุด และในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีการผสมผสานแนวคิดระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์เข้าด้วยกัน พระราชพิธีส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น พระราชพิธีจึงมีฐานความคิดมาจากศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์

ฐานความคิดทางศาสนาที่ปรากฏชัดในพระราชพิธี ได้แก่ความคิดในเรื่องธรรมะของผู้ปกครองที่มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา ผู้ปกครองที่เหมาะสมที่สุด คือผู้ปกครองที่ทรงธรรม หรือ "ธรรมราชา" ตามความเชื่อของไทยในสมัยโบราณ ความเป็นไปของบ้านเมืองและชนชาตินั้น มีความสัมพันธ์กับคุณธรรมของผู้ปกครอง กล่าวคือ ถ้าผู้ปกครองยึดหลักทศพิธราชธรรม ผู้ใต้ปกครองก็จะอยู่อย่างมีความสุข ประเทศชาติก็就会有ความเจริญรุ่งเรือง (สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523)

ธรรมะของผู้ปกครองปรากฏในพระราชพิธีหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น การที่พระมหากษัตริย์ทรงส่งเสริมและสนับสนุนการศาสนา โดยการพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ , การอุปสมบทนาครหลวง และการที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินในงานพระราชพิธีทางศาสนาที่สำคัญ ๆ เป็นต้น นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังปฏิบัติพระองค์ตามหลักธรรมะของผู้ปกครองด้วย เช่น หลักทศพิธราชธรรม, จักรวรรดิวัตร, สังคหัตถ์ 4 และ การทรงผนวชของพระมหากษัตริย์ยังแสดงถึงการยึดมั่นในหลักธรรมอย่างชัดเจนอีกด้วย

ธรรมะของผู้ปกครองนั้น เป็นมาตรการทางศีลธรรมที่สามารถยับยั้งการใช้อำนาจของผู้ปกครองไม่ให้เป็นเผด็จการได้ (วิทยา สุจริตชนารักษ์, 2530) และพระมหากษัตริย์ที่ทรงคุณธรรม จะได้รับการยกย่องมากกว่าพระมหากษัตริย์ที่ใช้กำลัง ดังนั้น "อำนาจธรรม" จึงเป็นข้ออ้างในการปกครองของพระมหากษัตริย์ (สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าฐานความคิดทางศาสนามีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองใช้หลักธรรมะในการปกครอง และการที่พระมหากษัตริย์ทรงธรรมหรือผู้ปกครองยึดหลักธรรม จะทำให้สามารถปกครองบ้านเมืองได้อย่างสงบเรียบร้อย เกิดความร่มเย็นเป็นปกติสุขแก่ประชาชน

ดังนั้นเป้าหมายของพระราชพิธีที่มีฐานความคิดทางศาสนา ก็คือเพื่อให้บ้านเมืองเกิดความสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งเป้าหมายของพระราชพิธีนี้สะท้อนหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ คือ พระมหากษัตริย์นำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และความสงบสุขของประชาชน

2. ฐานความคิดทางเศรษฐกิจ

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ เพราะถ้าประชาชนมีความเป็นอยู่ดี จะทำให้ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า และมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจตามมา ดังนั้นพระราชพิธีบางอย่าง จึงมีฐานความคิดทางเศรษฐกิจ

พระราชพิธีที่มีฐานความคิดทางเศรษฐกิจนั้น เป็นพระราชพิธีที่มีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพระราชพิธีที่ส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร โดยเฉพาะชาวนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของราษฎรส่วนใหญ่ในประเทศ ในพระราชพิธีนี้ พระมหากษัตริย์ได้ส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร ทั้งทางตรง และทางอ้อม ทางตรงได้แก่การพระราชทานพันธุ์ข้าวแก่เกษตรกร การพระราชทานรางวัล เป็นกำลังใจแก่เกษตรกร ส่วนทางอ้อมได้แก่การเสด็จพระราชดำเนินไปเป็นองค์ประธานในพระราชพิธี ทำให้เกิดขวัญกำลังใจ และเสริมมงคลแก่ราษฎร

การที่ราษฎรสามารถประกอบอาชีพของตนได้นั้น ทำให้ราษฎรมีรายได้มากขึ้น มีความเป็นอยู่ดีขึ้น ส่งผลให้ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น นอกจากนั้นผลผลิตทางการเกษตรของราษฎรยังสามารถขายเป็นสินค้าส่งออกไปยังต่างประเทศได้ อันจะนำรายได้มาสู่ประเทศมากขึ้นอีกด้วย

นอกจากนั้นโครงการเฉลิมพระเกียรติในบางพระราชพิธีก็มีฐานความคิดมาจากเศรษฐกิจเช่นกัน เพราะโครงการต่าง ๆ เหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อให้ราษฎรมีความเป็นอยู่ดีขึ้น เมื่อราษฎรมีความเป็นอยู่ดี ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศก็จะตามมา

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ของฐานความคิดทางเศรษฐกิจ คือ ความอยู่ดีกินดีของราษฎร อันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศ และความเจริญก้าวหน้าของประเทศ วัตถุประสงค์ของฐานความคิดนี้ สะท้อนเป้าหมายของพระราชพิธี กล่าวคือ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญมีเป้าหมายเพื่อให้ราษฎรมีความเป็นอยู่ดี มีความสามารถในการประกอบอาชีพ ซึ่งจะทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

เป้าหมายของพระราชพิธีดังที่กล่าวข้างต้น สะท้อนหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาประเทศ นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติและประชาชน

3. ฐานความคิดทางการเมืองการปกครอง

ฐานความคิดทางการเมืองการปกครอง ก็เป็นอีกฐานความคิดหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะหน้าที่ทางการเมืองการปกครอง เป็นหน้าที่หลักของผู้นำหรือผู้ปกครองประเทศ และพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ก็เป็นพระราชพิธีที่มีความสำคัญมากเช่นเดียวกัน

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นพระราชพิธีที่มีฐานความคิดทางการเมืองการปกครอง จะเห็นได้ว่าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยามีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยแก่ประเทศชาติ เพราะผู้ที่ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และถวายสัตย์ปฏิญาณตนนั้น เป็นข้าราชการที่ทำหน้าที่รักษาความมั่นคงปลอดภัยแก่ประเทศชาติ และในคำสัตย์ปฏิญาณก็เป็นการสาบานตัวต่อประเทศชาติ และประชาชนว่าจะภักดีต่อชาติบ้านเมือง จะซื่อสัตย์ต่อประชาชนและหน้าที่

พระราชพิธีฉัตรมงคล ก็มีฐานความคิดทางการเมืองการปกครอง เช่นเดียวกัน เพราะเป็นพระราชพิธีที่ เอลิมฉลองครบรอบวันสิริราชสมบัติบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้ เป็นวันที่ประกาศการเป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์ และเป็นการประกาศการเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของสถาบันพระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นในพระราชพิธีฉัตรมงคล ยังมีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อีกด้วย ซึ่งถือเป็นการให้กำลังใจแก่ข้าราชการในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ

จะเห็นว่าพระราชพิธีที่มีฐานความคิดทางการเมืองการปกครองนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ข้าราชการปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดี ซื่อสัตย์สุจริตต่อชาติบ้านเมือง ซึ่งหากข้าราชการทุกคนต่างก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยดีแล้ว ก็จะทำให้สามารถปกป้องรักษาประเทศชาติไว้ได้ นำมาซึ่งความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ ดังนั้นเป้าหมายของพระราชพิธีก็คือ เพื่อให้ประเทศชาติมีความมั่นคงปลอดภัย ซึ่งเป้าหมายของพระราชพิธีนี้ ก็สะท้อนหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ

พระราชพิธี : ความสอดคล้องกับแนวคิด (Concept) ทางการเมืองไทยปัจจุบัน

แนวคิด (Concept) ทางการเมืองไทยปัจจุบัน มีลักษณะเด่นอยู่ 3 ประการ คือ

1. แนวคิดที่อิงหลักพุทธศาสนา
2. แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์
3. แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันของ รัฐบาล กับ ประชาชน

1. แนวคิดทอองหลักพุทธศาสนา

ศาสนาพุทธ เป็นรากฐานอันสำคัญและมั่นคงที่สุด ของความคิดทางการเมืองไทย เมื่อพิจารณาจากวิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองไทย จะเห็นได้ว่าชนชั้นผู้ปกครองของสังคมไทย โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา มีความผูกพันใกล้ชิดกับพุทธศาสนาตลอด จะเห็นได้จากความคิดในเรื่อง "ธรรมราชา" ที่ว่าผู้ปกครองที่เหมาะสมที่สุดคือผู้ปกครองที่ใช้หลักธรรมในการปกครอง ผู้ปกครองจะต้องปฏิบัติธรรม เข้าใจในหลักธรรมจนสามารถสั่งสอนและชักนำให้ประชาชนปฏิบัติตามได้ หลักธรรมต่าง ๆ ที่เป็นข้อควรปฏิบัติของผู้ปกครองก็มาจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น ทศพิธราชธรรม , จักรวรรดิวัตร 12 และ สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น นอกจากนี้ความคิดในเรื่องบุญญาธิการของผู้ปกครองไทย ที่ว่าผู้ปกครองคือผู้มีบุญและได้สะสมบุญมาจากชาติปางก่อนนั้น ก็อิงจากหลักพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

การที่ผู้ปกครองมีคุณธรรมนั้น ทำให้เกิดความชอบธรรมทางการเมืองการปกครองได้ และนอกจากนั้น ความเชื่อในเรื่องกรรมก็เป็นกระแสความคิดทางการเมืองไทยอย่างหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา อันทำให้ประชาชนยอมรับนับถือ และเชื่อฟังผู้ปกครอง ดังนั้นผู้ปกครองของไทย ในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงยังมีพื้นฐานอยู่กับแนวคิดทางศาสนาพุทธอยู่เช่นเดิม ดังจะเห็นได้จากผู้ที่สามารถประยุกต์แนวคิดให้เข้ากับแนวทางพุทธศาสนา จะประสบความสำเร็จในการเสนอแนวคิดอย่างมาก เช่น พล.ต.จำลอง ศรีเมือง (วิทยา สุจริตชนารักษ์ , 2530)

ในพระราชพิธีก็มีการอิงหลักพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน เช่นพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ ได้แก่พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวันวิสาขบูชา , พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันอาสาฬหบูชา และเทศกาลเข้าพรรษา เป็นต้น การที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระราชพิธีเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มีจิตใจใฝ่ในธรรม ทรงเป็นศาสนูปถัมภก และ เป็นการปฏิบัติพระองค์เป็นตัวอย่างแก่ราษฎรในการทำนุบำรุงพระศาสนา

การพระราชทานสมณศักดิ์ที่มีขึ้นในพระราชพิธีต่าง ๆ และพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุปสมบทนาคหลวง ก็นับว่าเป็นการทำนุบำรุงส่งเสริมพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ โดยที่พระมหากษัตริย์ทรงส่งเสริมให้ข้าราชการและประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสอุปสมบทและศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนา ส่วนการพระราชทานสมณศักดิ์ ก็เป็นการจูงใจให้พระภิกษุสงฆ์ใฝ่หาความรู้และมุ่งมั่นในการปฏิบัติธรรม

นอกจากนั้นโครงการตามพระราชดำริ และ โครงการเฉลิมพระเกียรติที่จัดขึ้นในโอกาสพระราชพิธีต่าง ๆ นั้น ได้แสดงให้เห็นคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ด้วย กล่าวคือ การที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปยังถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ และได้พระราชทานโครงการเพื่อช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นนั้น ข้าราชการซึ่งเปรียบเสมือนผู้รับสนองเบื้องพระยุคลบาท ก็จะเป็นผู้สืบสานโครงการพระราชดำริต่าง ๆ โดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ทำให้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาราษฎร์ที่อยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารได้รับการขจัดปัดเป่าให้หมดสิ้นไป การพระราชทานโครงการจึงถือเป็น "การให้" อย่างหนึ่งตามหลักทศพิธราชธรรม

จะเห็นว่าความคิดทางการเมืองของไทยที่อิงหลักพุทธศาสนานั้น เป็นแนวคิดที่มีมาแต่อดีตและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในพระราชพิธีก็มีความคิดเหล่านี้อยู่ด้วยเช่นเดียวกัน จึงถือได้ว่าความคิดในพระราชพิธีมีความสอดคล้องกับความคิดทางการเมืองไทยปัจจุบัน

2. แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์

ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างหนึ่งของไทย ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เกิดจากการที่ปัจเจกบุคคลนิยมในสังคมไทยมีลักษณะการ "คิดถึงตนเอง" ทำให้ปัจเจกบุคคลในสังคมไทย เลือกที่จะขึ้นต่อปัจเจกบุคคลอื่นที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า เพราะเชื่อว่า ปัจเจกบุคคลที่มีสถานภาพสูงกว่าสามารถให้ความช่วยเหลือได้ ในทำนองเดียวกัน ปัจเจกบุคคลที่มีสถานภาพสูงกว่า ก็จะสามารถรักษาสถานภาพนี้ไว้ได้หากมีเพื่อนหรือลูกน้องจำนวนมากคอยค้ำจุน ดังนั้นปัจเจกบุคคลนิยมของสังคมไทย จึงไม่เป็นอิสระโดยสิ้นเชิง แต่จะไปผูกพันหรือขึ้นต่อปัจเจกบุคคลอื่น จากลักษณะเช่นนี้ทำให้โครงสร้างของสังคมไทยถูกผูกเข้าด้วยกันด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัว และเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน คือ ปัจเจกบุคคลที่มีสถานภาพสูงกว่าจะเป็นผู้อุปถัมภ์ (Patron) ส่วนปัจเจกบุคคลที่พึ่งพาหรือขึ้นต่อจะเป็นผู้รับอุปถัมภ์ (Client) (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2532) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์นี้ เป็นวัฒนธรรมหลักที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอื่นตามมา เช่น การไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง ชนชั้นนำ เป็นต้น ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

เมื่อพิจารณาจากพระราชพิธีของไทย จะพบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ได้อย่างชัดเจน ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ในสมัยกรุงสุโขทัยข้าราชการจะถือน้ำปีละ 1 ครั้ง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ข้าราชการจะถือน้ำปีละ 2 ครั้ง ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 5 ทหารที่ถืออาวุธเป็นประจำจะต้องถือน้ำทุกเดือน เพราะทหารเปลี่ยนหน้ากันอยู่เสมอ และในสมัยโบราณนั้นเมื่อข้าราชการถือน้ำเสร็จ พระมหากษัตริย์จะพระราชทานบำเหน็จรางวัลให้ด้วย (ส. พลายน้อย, 2534)

ในสมัยโบราณนั้นพระมหากษัตริย์อยู่ในสถานะที่เป็นผู้อุปถัมภ์ และข้าราชการอยู่ในสถานะผู้รับอุปถัมภ์ พระมหากษัตริย์อยู่ในสถานภาพที่สูงกว่า และสามารถให้ความช่วยเหลือแก่ข้าราชการได้ ในขณะที่เดียวกันพระมหากษัตริย์ก็ต้องการความจงรักภักดีจากข้าราชการเป็นการตอบแทน เพื่อให้พระมหากษัตริย์สามารถรักษาสถานภาพนั้นไว้ได้ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นพระราชพิธีที่ข้าราชการจะยืนยันความจงรักภักดี ที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ นอกจากนั้นการพระราชทานบำเหน็จรางวัลหลังจากการถือน้ำในสมัยรัชกาลที่ 5 ย่อมแสดงให้เห็นการ "ให้" และ "รับ" ชิงกันและกัน ของทั้ง 2 ฝ่ายอย่างชัดเจน

ในสมัยปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะไม่มีการถือน้ำเป็นประจำในอดีตแล้ว แต่พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในปัจจุบัน ก็จัดขึ้นสำหรับผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาชิตี จะเห็นได้ว่าการถือน้ำในสมัยปัจจุบันไม่ได้มีเป้าหมายต่างไปจากในอดีตเลย เพราะการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ก็เปรียบเสมือนการพระราชทานบำเหน็จรางวัล และผู้ได้รับพระราชทานก็ต้องถวายความจงรักภักดีเป็นการตอบแทน

ส่วนการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ก็มีที่มาจากแนวคิดระบบอุปถัมภ์เช่นเดียวกัน กล่าวคือการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชตั้งแต่พระชนมายุยังน้อย จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทำให้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ติดอยู่กับเสนาบดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมุ่งหมายที่จะดึงพระราชอำนาจกลับคืนมา (ลิขิต ธีรเวคิน, 2535) การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ถือเป็นวิธีการหนึ่งในการดึงความจงรักภักดีจากขุนนาง ข้าราชการ ในลักษณะของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ และการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้านี้ ได้ถือปฏิบัติต่อมาจนถึงปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา มีแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองไทย

3. แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐกับประชาชน

สืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ของไทยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในระบบอุปถัมภ์นั้น ทำให้เกิดการยึดติดตัวบุคคล ซึ่งส่งผลให้การรวมตัวและการแยกตัวทางการเมืองของไทย มักจะเกิดตามหัวหน้ากลุ่มอยู่เสมอ ไม่ได้เกิดจากการคิดถึงผลประโยชน์อย่างเป็นอิสระของแต่ละปัจเจกบุคคล ดังนั้นการเมืองไทยจึงเป็นเรื่องของชนชั้นนำอยู่มาก และการที่ความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลมีลักษณะของการพึ่งพามากกว่าความสัมพันธ์ที่เป็นอิสระต่อกัน ทำให้วัฒนธรรมเรื่องความเสมอภาคไม่เกิดขึ้นในสังคมไทย นอกจากนี้ การที่คนไทยยึดติดกับการมีกิจกรรมทางการเมืองตามผู้นำ ทำให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนไทย มีลักษณะของการร่วมมือ (Cooperation) คือ ให้ความร่วมมือกับผู้นำ มากกว่าการมีส่วนร่วม (Participation) อย่างแท้จริง (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2532)

ลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งใน วัฒนธรรมทางการเมืองไทย คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนที่ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ รัฐเปรียบเสมือนผู้คุ้มครอง และประชาชนเป็นผู้คอยรับความช่วยเหลือจากรัฐ จากลักษณะเช่นนี้ทำให้ประชาชนไม่สามารถเรียกร้องให้รัฐสนองตอบความต้องการของตนได้ ดังนั้น เมื่อประชาชนอยากได้อะไร จึงต้องขอร้องหรือขอความช่วยเหลือจากรัฐ ไม่ได้เข้าไปเรียกร้องหรือบีบบังคับจากรัฐ (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2532)

ในพระราชพิธีต่าง ๆ ของไทย มีวัฒนธรรมทางการเมืองในลักษณะนี้ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน กล่าวคือ พระราชพิธีส่วนใหญ่เกือบทุกพระราชพิธี จะเป็นพิธีของชนชั้นปกครองหรือข้าราชการ ส่วนประชาชนเป็นเพียงผู้ดูเท่านั้น ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพระราชพิธีด้วย ลักษณะเช่นนี้ทำให้ประชาชนมองเห็นความแตกต่างทางสถานะของตนเองกับข้าราชการ ประชาชนจะมองเห็นว่าข้าราชการเป็นผู้ใกล้ชิดสถาบันพระมหากษัตริย์ และอยู่ในสถานะที่สูงกว่าตน ทำให้ประชาชนยอมรับบทบาทของข้าราชการโดยปริยาย และทำให้ประชาชนเคยชินกับสถานะของผู้ให้ความร่วมมือมากกว่าการเป็นผู้มีส่วนร่วม

ส่วนในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่มีเป้าหมายเพื่อประชาชนนั้น พระราชพิธีดังกล่าวมีมาตั้งแต่ในสมัยโบราณ ซึ่งผู้ประกอบพิธีก็คือ เสนาบดี ข้าราชการบริวาร ส่วนในปัจจุบันข้าราชการเป็นผู้ประกอบพิธีสืบทอดต่อมาจากในอดีต และการประกอบพระราชพิธีอยู่ในลักษณะที่รัฐเป็นผู้หยิบยื่นให้ประชาชน ดังนั้นประชาชนจึงเป็นผู้รับการอุปถัมภ์จากรัฐ

จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐกับประชาชนนั้น เป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมืองไทย และเป็นแนวคิดที่มีปรากฏในพระราชพิธีด้วย

บทสรุป

พระราชพิธี หมายถึงงานที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงพระกรุณาให้จัดทำขึ้นตามลัทธิประเพณี เพื่อความเป็นสวัสดิมงคลแก่สิริราชสมบัติ พระบรมราชวงศ์ และองค์พระมหากษัตริย์เอง หรือเพื่อน้อมนำให้ระลึกถึงความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา หรือเพื่อแสดงความกตัญญูธรรม และระลึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ในรัชกาลก่อน ๆ ตลอดจนพระบรมราชบุพการี ที่ได้ทรงกระทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนมาแล้วในอดีต (หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์, 2510)

ในเนื้อหาและการประกอบพิธีกรรมของพระราชพิธี แฝงไปด้วยแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในด้านต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ในด้านการป้องกันประเทศ ด้านศาสนา ด้านการพัฒนาประเทศ และด้านความสัมพันธ์กับราษฎร นอกจากนั้นในคำกล่าวต่าง ๆ ของพระราชพิธี ยังมีนัยที่บ่งบอกถึง "สิ่งที่ควรจะเป็น" ด้วย เช่น ราษฎรควรมีความสามัคคีกันในชาติ , ราษฎรควรซื่อสัตย์สุจริต หรือ พระมหากษัตริย์ควรนำความเจริญมาสู่ราษฎร , พระมหากษัตริย์ควรจะทำนุบำรุงส่งเสริมศาสนา เป็นต้น

พระราชพิธี เป็นสิ่งที่มีมานานควบคู่กับการมีสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระราชพิธีมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลง ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ในขณะเดียวกันพระราชพิธีก็ยังคงไว้ซึ่งแนวคิดหลักที่ยังมีความสำคัญอยู่ และการปรับตัวเปลี่ยนแปลงของพระราชพิธีนี้ ได้สะท้อนให้เห็นการปรับตัวเปลี่ยนแปลงของสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย

พระราชพิธีมีฐานความคิดมาจากศาสนา เศรษฐกิจ และการเมือง การปกครอง วัตถุประสงค์ของฐานความคิดนี้สะท้อนถึงเป้าหมายของพระราชพิธี ซึ่งเป้าหมายของพระราชพิธีก็คือหน้าที่ของพระมหากษัตริย์โดยปริยาย

ความสัมพันธ์ของพระราชพิธี, ฐานความคิด, เป้าหมายของพระราชพิธีและ แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพระราชพิธี จะแสดงเป็นตาราง ปรากฏตามตารางที่ 5.1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.1 ความสัมพันธ์ของพระร าชพิธี, ฐานความคิด, เป้าหมายของพระร าชพิธี และ แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในพระร าชพิธี

พระร าชพิธี/กิจกรรมในพระร าชพิธี	ฐานความคิด	เป้าหมายของพระร าชพิธี	หน้าที่ของพระมหากษัตริย์	แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพระร าชพิธี
<p>พระร าชพิธีฉัตรมงคล</p> <ul style="list-style-type: none"> - สมโภชเศวตฉัตรและ เครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ - พระร าชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า 	<ul style="list-style-type: none"> - การ เมือง - การปกครองและศาลา - การ เมือง - การปกครอง 	<ul style="list-style-type: none"> - พระมหากษัตริย์ตระหนักถึงการขึ้นครองราชสมบัติและการะหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ - ข้าราชการมีกำลังใจในการประกอบอาชีพเพื่อชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> - ครองราชสมบัติโดยธรรมเพื่อประโยชน์ของประชาชน - ป้องกันประเทศและรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> - ธรรมราชา - พระมหากษัตริย์เป็นกำลังใจให้ข้าราชการ
<p>พระร าชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลาและเสาชิงช้า 	<ul style="list-style-type: none"> - เกษตรกรมีกำลังใจในการประกอบอาชีพ - ราษฎรมีรายได้และมี ความเป็นอยู่ดี - ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงทางเศรษฐกิจ 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาประเทศ 	<ul style="list-style-type: none"> - พระมหากษัตริย์ส่งเสริมราษฎรในการประกอบอาชีพ - พระมหากษัตริย์นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศ
<p>พระร าชพิธีทรงบำเพ็ญพระร าชกุศลวันวิสาขบูชา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลา 	<ul style="list-style-type: none"> - พระมหากษัตริย์ได้บำเพ็ญพระร าชกุศล 	<ul style="list-style-type: none"> - ศาสนูปถัมภ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติตามหลักศาสนาเป็นตัวอย่างแก่ราษฎร - พระมหากษัตริย์ส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนา
<p>พระร าชพิธีทรงบำเพ็ญพระร าชกุศลอุปสมบทนาคหลวง</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลา 	<ul style="list-style-type: none"> - ข้าราชการ ได้อุปสมบท 	<ul style="list-style-type: none"> - ศาสนูปถัมภ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - พระมหากษัตริย์ส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนา

พระราชพิธี/กิจกรรมในพระราชพิธี	ฐานความคิด	เป้าหมายของพระราชพิธี	หน้าที่ของพระมหากษัตริย์	แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพระราชพิธี
พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันอาสาฬหบูชาและเทศกาลเข้าพรรษา	- ศาสนา	- พระมหากษัตริย์ได้บำเพ็ญพระราชกุศล	- ศาสนูปถัมภ์	- พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติคุณหลักศาสนา เป็นตัวอย่างแก่ราษฎร - พระมหากษัตริย์ส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนา
พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน	- ศาสนา	- พระมหากษัตริย์ได้บำเพ็ญพระราชกุศล	- ศาสนูปถัมภ์	- พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติคุณหลักศาสนา เป็นตัวอย่างแก่ราษฎร - พระมหากษัตริย์ส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนา
<p>พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา</p> <p>- การพระราชทานสมณศักดิ์</p> <p>- ทหารรักษาพระองค์ถวายสัสดับปฏิญาณ</p> <p>- งานสโมสรสันนิบาตรราชอุทยานสราญ</p>	<p>- ศาสนา</p> <p>- การเมือง</p> <p>- การปกครอง</p> <p>- การเมือง</p> <p>- การปกครอง</p>	<p>- พระภิกษุฝ่ายความรู้อและปฏิบัติธรรม</p> <p>- ข้าราชการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต</p> <p>- นักการเมือง, ข้าราชการและคณะทูตานุทูตได้มางานเลี้ยงร่วมกัน</p>	<p>- ศาสนูปถัมภ์</p> <p>- ป้องกันประเทศและรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติ</p> <p>- ป้องกันประเทศและรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติ</p>	<p>- พระมหากษัตริย์ส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนา</p> <p>- พระมหากษัตริย์โอบน้อมจิตใจให้ข้าราชการซื่อสัตย์</p> <p>- พระมหากษัตริย์ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในหมู่ข้าราชการและนักการเมือง</p> <p>- พระมหากษัตริย์ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีกับต่างประเทศ</p>

พระราชพิธี/กิจกรรมในพระราชพิธี	ฐานความคิด	เป้าหมายของพระราชพิธี	หน้าที่ของพระมหากษัตริย์	แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพระราชพิธี
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก	- การเมือง การปกครอง และศาสนา	- พระมหากษัตริย์ได้รับการยอมรับในการเดิลงดด้วยราชสมบัติ - พระมหากษัตริย์ครองราชสมบัติโดยธรรม เพื่อประโยชน์ของประชาชน	- ครองราชสมบัติโดยธรรม เพื่อประโยชน์ของประชาชน	- ธรรมราชา - พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของประเทศไทยและประชาชน
พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา	- การเมือง การปกครอง	- ข้าราชการซื้อสัตย์ต่อประเทศไทยและประชาชน	- ป้องกันประเทศและรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติ	- พระมหากษัตริย์เป็นน้ำจืดใจให้ข้าราชการซื้อสัตย์
พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก - การบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน, การสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษก และการบวงสรวงสมเด็จพระมหากษัตริย์ในอดีต - การจัดโครงการเฉลิมพระเกียรติ	- ศาสนา - เศรษฐกิจ	- พระมหากษัตริย์ได้บำเพ็ญพระราชกุศล - ราษฎรมีความเป็นอยู่ดี - ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้า	- ศาสนูปถัมภ์ - พัฒนาประเทศ	- พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติคุณหลักศาสนาเป็นตัวอย่างแก่ราษฎร - พระมหากษัตริย์ส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนา - พระมหากษัตริย์นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศ

ข้อเสนอแนะ

สังคมไทย เป็นสังคมที่มีความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์และมีวิวัฒนาการอันยาวนาน ภายใต้อำนาจต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์นั้นได้มีการสั่งสม คุณค่า (value) ทศนคติ ความเชื่อ และวัฒนธรรมบางอย่าง อธิซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของคนไทยไว้ด้วย การศึกษาสังคมไทย ไม่ว่าจะในแง่ใดก็ตามจำเป็นต้องเข้าใจถึงคุณค่า (value) เหล่านี้ เป็นเบื้องต้น ดังนั้น ความพยายามที่จะทำให้สังคมไทยดำเนินตามมาตรฐานของสังคมอื่น โดยไม่คำนึงถึงคุณค่า (value) ของสังคมไทย จึงอาจเกิดข้อผิดพลาดขึ้นได้

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการพยายามทำความเข้าใจคุณค่า (value) ของสังคมไทย ด้วยความคิดที่ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ในแบบของสังคมไทย เป็นลักษณะเฉพาะที่ไม่มีปรากฏในสังคมอื่น และพระราชพิธีเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่สามารถสะท้อนความเป็นไปของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ ดังนั้น การศึกษาพระราชพิธีจะทำให้สามารถเข้าใจสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ และการเข้าใจสถาบันพระมหากษัตริย์ก็จะทำให้สามารถเข้าใจคุณค่า (value) ของสังคมไทยได้

อย่างไรก็ตาม การศึกษาสถาบันพระมหากษัตริย์โดยผ่านทางพระราชพิธีในครั้งนี้ ทำให้เข้าใจคุณค่า (value) ของสังคมไทยได้เพียงส่วนย่อย ๆ ส่วนหนึ่งเท่านั้น คุณค่า (value) ของสังคมไทยในแง่มุมอื่น ๆ ยังมีอีกมากมาย ซึ่งหากมีการศึกษาในแง่มุมอื่น ๆ เพิ่มขึ้น ก็จะทำให้สามารถเข้าใจภาพรวมของคุณค่า (value) ในสังคมไทยได้